

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

ГЛОБЕНКО ГЕННАДІЙ ІВАНОВИЧ

УДК 343.135 (477)

**ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ
З НЕРЕАБІЛІТУЮЧИХ ПІДСТАВ**

Спеціальність 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2007

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківському національному університеті внутрішніх справ, МВС України.

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент

Кожевніков Геннадій Костянтинович,

Інститут підготовки прокурорських кадрів Академії прокуратури

України, професор кафедри теорії і практики прокурорської діяльності.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор

Аленін Юрій Павлович,

Одеська національна юридична

академія, завідувач кафедрою

кримінального процесу;

кандидат юридичних наук, доцент

Лобойко Леонід Миколайович,

Дніпропетровський державний

університет внутрішніх справ,

професор кафедри кримінального

процесу.

Провідна установа: Київський національний університет

внутрішніх справ, кафедра

кримінального процесу та судоустрою,

МВС України (м. Київ).

Захист відбудеться 12 травня 2007 року о 13 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.700.01 Харківського національного університету внутрішніх справ за адресою: 61080, м. Харків, пр-т 50-річчя СРСР, 27.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Харківського національного університету внутрішніх справ за адресою: 61080, м. Харків, пр-т 50-річчя СРСР, 27.

Автореферат розіслано 5 квітня 2007 року.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

О.М. Литвинов

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. В Україні з моменту проголошення незалежності продовжується процес удосконалення кримінально-процесуального законодавства. Зважаючи на те, що саме у сфері кримінального судочинства найбільш суттєво обмежуються права і свободи людини, питання закриття кримінальних справ з nereабілітуючих підстав набуває особливого значення. Зазначимо, що після прийняття Верховною Радою України 28 червня 1996 року Конституції України, в якій було проголошено виключне право суду щодо визнання особи винною, більше п'яти років рішення про закриття провадження кримінальних справ за наведеними підставами приймалося у державі не лише судом, але і слідчим та прокурором. Як відомо, Закон України “Про внесення змін та доповнень до Кримінально-процесуального кодексу України” від 12 липня 2001 року привів норми кримінально-процесуального законодавства у відповідність з Основним Законом. На даний час в Україні діє загальновизнаний європейський принцип, згідно з яким особа може бути визнана винною лише за рішенням суду, однак багаторічна практика закриття кримінальних справ за nereабілітуючими підставами та недосконалість чинного законодавства з приводу цього питання спонукали провести дане дослідження.

Питання закриття кримінальних справ з nereабілітуючих підстав досліджувалися в роботах Ю.П. Аленіна, Х.Д. Алікперова, А.С. Барабаша, О.М. Баранова, Б.Т. Безлепкіна, С.М. Благодира, Л.М. Володіної, Л.В. Головка, А.Є. Голубова, О.В. Грінєнка, Ю.М. Грошевого, О.М. Губської, П.М. Давидова, А.Я. Дубинського, М.С. Дяченка, М.В. Жогіна, І.Г. Івасюка, Р.Г. Іскандєрова, М.А. Казанджана, В.В. Кальницького, Н.П. Кирилової, Г.К. Кожевнікова, Л.М. Лобойка, В.Г. Лукашевича, Д.Я. Мирського, В.А. Михайлова, М.М. Михєєнка, Г.М. Міньковського, В.В. Ніколюка, Г.М. Омєльяненко, І.Л. Петрухіна, А.А. Рзаєва, О.П. Рижакова, В.М. Савицького, Р.Ю. Савонюка, О.Є. Соловійової, В.В. Степанова, М.С. Строговича, Н.Ф. Фаткулліна, В.Г. Шаламова, С.А. Шейфера, В.В. Шимановського, Н.А. Якубович, Р.Х. Якупова та інших. Однак, незважаючи на значну кількість наукових публікацій, залишаються недостатньо визначеними процесуальний порядок, умови закриття кримінальних справ з nereабілітуючих підстав, процедура відображення у матеріалах кримінальних справ певних процесуальних дій та ряд інших питань. Це не може негативно не позначатися на практиці застосування правоохоронними органами чинного законодавства.

Послідовна реалізація принципів кримінального процесу (законності, презумпції невинуватості, змагальності та ін.) обумовлює необхідність детального дослідження порядку закриття кримінальних справ з nereабілітуючих підстав. Підґрунтям для цього, окрім положень Конституції України, стало прийняття у 2001 році Кримінального кодексу України, в якому дещо по-іншому, у порівнянні з попереднім кримінальним законом, викладено правові умови звільнення

особи від кримінальної відповідальності, а також передбачено нові підстави для звільнення від неї: у зв'язку з дійовим каяттям (ст. 45 КК України) та примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК України). Відповідні зміни у 2001 році було внесено і до Кримінально-процесуального кодексу України.

Актуальність питань, пов'язаних із закриттям кримінальних справ з nereабілітуючих підстав, обумовлюється також продовженням роботи як науковців, так і практиків над підготовкою нового Кримінально-процесуального кодексу України, в проектах якого врегулювання вказаних питань потребує подальшого удосконалення.

Наведені обставини вказують на актуальність обраної теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана згідно з розробленим кафедрою кримінального процесу Харківського національного університету внутрішніх справ планом проведення актуальних наукових досліджень. Тема дисертації відповідає програмним положенням Концепції Комплексної програми профілактики правопорушень на 2006-2008 роки, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 березня 2006 року № 116-р.; Пріоритетним напрямкам наукових та дисертаційних досліджень, які потребують першочергового розроблення і впровадження в практичну діяльність органів внутрішніх справ, на період 2004-2009 років, затверджених наказом МВС України № 755 від 05.07.2004 р. (п.п. 2.5.91, 96, 99); Пріоритетним напрямкам розвитку правової науки на 2005-2010 р.р., рекомендованих відділеннями Академії правових наук України (п. 6); Пріоритетним напрямкам наукових досліджень Харківського національного університету внутрішніх справ на 2006-2010 р.р., схвалених Вченою радою ХНУВС 23.12.2005 р. (п. 3.1.).

Мета і задачі дослідження. Основна мета дослідження полягає в тому, щоб із врахуванням сучасних тенденцій розвитку кримінально-процесуального законодавства провести комплексний аналіз проблем процесуального порядку закриття кримінальних справ з nereабілітуючих підстав, а також у розробці науково-практичних рекомендацій щодо удосконалення чинного законодавства з приводу цього питання.

Для досягнення зазначеної мети були поставлені наступні задачі:

- провести історичний та порівняльно-правовий аналіз розвитку форм закінчення провадження у кримінальних справах;
- дослідити природу форм закінчення досудового слідства;
- визначити сутність і значення процесуального інституту закриття кримінальних справ;
- проаналізувати процесуальні особливості прийняття рішення про закриття кримінальних справ за nereабілітуючими підставами на досудовому слідстві;
- дослідити процесуальний порядок закриття кримінальних справ судом за nereабілітуючими підставами;

– виробити науково-практичні рекомендації щодо подальшого удосконалення законодавства, яке регламентує порядок закриття кримінальних справ з nereабілітуючих підстав.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають між суб'єктами кримінально-процесуальної діяльності у зв'язку з закриттям кримінальних справ з nereабілітуючих підстав.

Предметом дослідження є підстави та процесуальний порядок закриття кримінальних справ з nereабілітуючих підстав у кримінальному судочинстві України.

Методи дослідження. При виконанні роботи дисертантом використовувався загальний діалектичний метод наукового пізнання дійсності, а також ряд спеціальних методів дослідження. За допомогою історико-правового методу вивчалися проблеми становлення і розвитку форм закінчення провадження у кримінальних справах. Порівняльно-правовий метод використовувався для з'ясування особливостей застосування цих форм в Україні, Франції, ФРН та інших державах світу. Формально-логічний метод було використано при розробці визначення понять “процесуальне рішення” та “інститут закриття кримінальних справ”. Метод юридичного аналізу використовувався для усвідомлення змісту норм кримінального, кримінально-процесуального законодавства та відомих нормативних актів, які регламентують порядок закриття кримінальних справ. Соціологічний метод дослідження застосовувався для отримання емпіричних даних: вивчення за спеціальною програмою кримінальних справ; опитування за розробленими анкетами слідчих та суддів.

Теоретичною основою дисертаційного дослідження є роботи вчених у галузі філософії, історії та теорії держави і права, конституційного, кримінального, кримінально-процесуального, цивільного права тощо.

Інформаційну та нормативно-правову базу дослідження складають Конституція і закони України; міжнародно-правові акти у сфері захисту прав і свобод людини; Кримінальний кодекс України; Кримінально-процесуальний кодекс України; проект Кримінально-процесуального кодексу України; Цивільний кодекс України; постанови Пленуму Верховного Суду України, відомчі нормативні акти Міністерства внутрішніх справ, Генеральної прокуратури України, Міністерства юстиції України тощо.

Емпіричну базу дослідження становлять результати вивчення матеріалів 189 закритих за nereабілітуючими підставами у 2001-2006 роках кримінальних справ, провадження у яких здійснювалось в різних регіонах України, а також анкетування 262 слідчих, 59 суддів. Разом з цим було використано і власний досвід дисертанта, набутий під час роботи на посаді слідчого органів внутрішніх справ України.

Такий підхід із урахуванням потреб практики дав можливість обґрунтувати висновки і пропозиції щодо удосконалення норм кримінально-процесуального законодавства, які регулюють процесуальний

порядок закриття кримінальних справ з nereабілітуючих підстав, а також необхідності регламентації в Кримінально-процесуальному кодексі України нових форм закінчення досудового слідства.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що в Україні вперше після прийняття Закону України “Про внесення змін та доповнень до Кримінально-процесуального кодексу України” від 12 липня 2001 року проведено комплексне монографічне дослідження теоретичних і практичних проблем правового регулювання інституту закриття кримінальних справ з nereабілітуючих підстав.

У дисертації отримано такі основні положення і висновки, які мають певний ступінь наукової новизни:

- обґрунтовано, що досудове слідство на відміну від нині діючої ст. 212 КПК України закінчується не лише складанням обвинувального висновку, постанови про закриття кримінальної справи, постанови про направлення справи до суду для вирішення питання про застосування примусових заходів медичного характеру, але й винесенням наступних постанов: а) про направлення справи до суду для вирішення питання про звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності; б) про направлення справи до суду для її закриття та застосування до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру; в) постанови про направлення справи до суду для вирішення питання про закриття справи, звільнення неповнолітнього обвинуваченого від кримінальної відповідальності та застосування до нього примусових заходів виховного характеру;
- дістало подальший розвиток положення стосовно порядку закриття провадження у кримінальних справах внаслідок акту амністії;
- запропоновано власне розуміння такої nereабілітуючої підстави для закриття провадження у справі як помилування. Рішення Президента України про це приймається вже до засудженої особи, отже особа звільняється від відповідальності без закриття кримінальної справи;
- розвинуто положення про форму процесуального закріплення факту отримання згоди обвинуваченого, щодо якого вирішується питання про направлення кримінальної справи до суду для з’ясування можливості її закриття та звільнення його від кримінальної відповідальності. Отримання такої згоди обвинуваченого пропонується оформлювати складанням відповідного протоколу;
- обґрунтовано необхідність регламентації в КПК України назви та змісту окремого процесуального документу – скарги на дії та рішення посадових осіб, які ведуть кримінальне судочинство;
- запропоновано чіткий процесуальний порядок направлення кримінальних справ до суду для вирішення питання щодо їх закриття за кожною nereабілітуючою підставою. Обґрунтовано висновок про те, що на момент направлення таких справ до суду особа, щодо якої вирішується питання про

звільнення її від кримінальної відповідальності, повинна мати статус саме обвинуваченого, за винятком померлих осіб, які скоїли злочин, до пред'явлення їм обвинувачення;

- доведено доцільність вирішення питання щодо закриття всіх кримінальних справ з nereабілітуючих підстав лише під час їх судового розгляду;
- сформульовано висновок про те, що у випадках, коли справа, яка розглядається судом, має бути закрита за такою nereабілітуючою підставою як амністія, суд не повинен виносити обвинувальний вирок. У цьому разі закриття провадження у справі слід оформлювати ухвалою (постановою) суду (судді) про закриття кримінальної справи та звільнення особи від кримінальної відповідальності;
- обґрунтовано висновок про те, що при відмові прокурора від підтримання державного обвинувачення та потерпілого від права вимагати продовження розгляду кримінальної справи суд повинен не закривати її, а виносити виправдовувальний вирок за відповідною reабілітуючою підставою, передбаченою ч. 4 ст. 327 КПК України;
- на підставі отриманих у ході дослідження результатів розроблено пропозиції щодо внесення змін та доповнень до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України.

Практичне значення одержаних результатів. Наведені в роботі положення, висновки, пропозиції та рекомендації можуть бути використані у процесі подальшого нормотворення; в слідчій, прокурорській, судовій практиці та у системі підвищення кваліфікації слідчих та суддів; у навчальному процесі юридичних вищих навчальних закладів України.

Результати дисертаційного дослідження впроваджені в практичну діяльність слідчих СУ ГУМВС України в Харківській області (акт впровадження від 20 вересня 2006 року), а також використовуються у навчальному процесі Харківського національного університету внутрішніх справ під час читання лекцій, проведення практичних і семінарських занять із дисциплін “Кримінальних процес” та “Досудове слідство в органах внутрішніх справ” (акт впровадження від 26 січня 2007 року).

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри кримінального процесу навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів слідства і дізнання Харківського національного університету внутрішніх справ, а також оприлюднювалися на міжнародних науково-практичних конференціях: “Досудове слідство: організаційні, кримінально-процесуальні та криміналістичні проблеми” (м. Сімферополь, 2004 рік), “Девіантна поведінка неповнолітніх: проблеми, пошуки, рішення” (м. Харків, 30 листопада 2005 року); на науково-практичних конференціях: “Створення ювенальної юстиції в Україні” (м. Київ, 11-12 травня 2005 року), “Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених” (м. Харків, 25 травня 2005 року); під час “круглого столу” на тему “Актуальні проблеми кримінального процесу” (м. Дніпропетровськ, 26 травня 2006 року).

Публікації. Основні положення дисертації викладено у восьми статтях, чотири із яких опубліковано в наукових фахових виданнях.

Структура роботи обумовлена метою, задачами та предметом дослідження і складається із вступу, трьох розділів, які включають сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та одного додатку. Загальний обсяг дисертації – 212 сторінок, із яких 181 – основний текст, 27 – список використаних джерел (279 найменувань), 5 – додаток.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовується актуальність теми, аналізується стан її наукової розробленості, зазначається її зв'язок з науковими програмами, визначається мета, задачі, об'єкт та предмет дослідження, характеризується його методологія, емпірична база, наукова новизна та практичне значення, наводяться відомості про апробацію та публікацію результатів дослідження і структуру дисертації.

Розділ 1 "Сутність закриття кримінальних справ як форми закінчення досудового провадження" складається з двох підрозділів.

У підрозділі 1.1. *"Форми закінчення досудового слідства у сучасному кримінальному процесі України"* акцентується увага на тому, що закінчення досудового слідства є не лише рішенням, але й об'ємним за змістом етапом роботи, що передуює його прийняттю, який складається з сукупності таких дій: 1) аналізу і оцінки зібраних у справі доказів; 2) систематизації та належного оформлення матеріалів справи; 3) прийняття рішення про форму закінчення провадження у справі; 4) повідомлення учасникам процесу про закінчення провадження у справі та пред'явлення її матеріалів для ознайомлення; 5) вирішення клопотань, що надійшли від учасників процесу; 6) складання підсумкового процесуального документу; 7) реалізації всіх процесуальних рішень, пов'язаних із формою закінчення розслідування.

Здійснення дисертантом аналізу історичного розвитку інституту закінчення досудового слідства показало, що направлення кримінальної справи до суду зі складанням обвинувального акта (висновку) та закриття кримінальної справи, а з прийняттям КПК УРСР 1961 року й направлення кримінальної справи до суду для вирішення питання про застосування примусових заходів медичного характеру, виступають в Україні як історично апробовані форми закінчення досудового слідства. Однак, з моменту проведення "малої судової реформи" 2001 року цей перелік, наведений у ст. 212 КПК України, не є вичерпним. Здобувач, виходячи з аналізу норм діючого кримінально-процесуального законодавства щодо підстав і процедури закінчення досудового слідства, вважає, що воно закінчується складанням: 1) обвинувального висновку; 2) постанови про закриття кримінальної справи; 3) постанови про направлення справи до суду для вирішення питання звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності; 4) постанови про закриття

кримінальної справи та застосування до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру (така справа вже з винесеною постановою направляється через прокурора до суду, який остаточно вирішує питання про призначення неповнолітньому примусових заходів виховного характеру); 5) постанови про направлення справи до суду для вирішення питання про закриття справи, звільнення неповнолітнього обвинуваченого від кримінальної відповідальності та застосування до нього примусових заходів виховного характеру; 6) постанови про направлення справи до суду для вирішення питання про застосування примусових заходів медичного характеру. На підставі цього висновку пропонується доповнити ст. 212 КПК України новими формами закінчення досудового слідства.

Розглядаючи питання щодо процедури закриття кримінальних справ з nereабілітуючих підстав, автор не погоджується із існуючою у кримінально-процесуальному законодавстві термінологією щодо назви процесуального рішення слідчого. Так, законодавець у ст. 7№ КПК України вказує на складання слідчим постанови про направлення кримінальної справи до суду для вирішення питання про звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності, тобто слідчий залишає за судом вибір прийняття кінцевого рішення у справі. Суд може і не погодитись з постановою слідчого. Однак, згідно з ч. 5 ст. 114 КПК України постанова слідчого є обов'язковою для виконання. Сама назва процесуального рішення слідчого “постанова” входить у явне протиріччя з висловом “для вирішення питання”. У зв'язку з цим, звернувшись за аналогією до положень ст. ст. 165-2, 177, 187 КПК України, пропонується назвати дане рішення “подання”.

У підрозділі 1.2. “Сутність і значення процесуального інституту закриття кримінальних справ” проводиться ґрунтовний аналіз висловлених у науковій літературі точок зору щодо сутності та значення закриття провадження у справі як окремого інституту кримінально-процесуального права.

Р.М. Дочія, М.В. Жогін, О.В. Мічуріна, М.А. Казанджан, Ф.Н. Фаткулін, Г.П. Хімічева, В.Г. Шаламов, С.А. Шейфер та інші науковці дають різні визначення поняття “закриття кримінальної справи”. Погоджуючись з тим, що закриття кримінальних справ є заключним етапом розслідування, діяльністю компетентних органів, котра завершує процес збирання доказів, автор акцентує увагу на специфічних підставах для прийняття такого рішення.

Розглядаючи питання, пов'язані з процесуальним значенням та сутністю інституту закриття кримінальних справ, дисертант досліджує значення термінів “закриття кримінальної справи” та “закриття кримінального переслідування”. У чинному законодавстві термін “кримінальне переслідування” не використовується. Однак його тлумачення дає проект КПК України. Здобувач вважає, що термін “кримінальне переслідування” стосовно закриття кримінальних справ стосується тих випадків, коли не підтвердилася причетність до злочину особи, яка перебуває в стані обвинуваченого. У зв'язку з цим виникають підстави, за яких відпадає обвинувачення,

сформульоване у постанові про притягнення особи як обвинуваченого, а, отже, і підстави для застосування заходів кримінального переслідування. У цьому випадку повинна складатися саме постанова про закриття кримінального переслідування.

Проаналізувавши точки зору вчених (С.М. Благодира, Л.М. Володіної, Р.М. Дочія, А.Я. Дубинського, П.А. Лупинської, В.А. Михайлова, А.А. Петуховського, О.П. Рижакова, В.М. Савицького, В.Г. Шаламова та ін.) щодо класифікації підстав для закриття кримінальних справ, автор погоджується з їх розподілом на реабілітуючі та нереабілітуючі. Така класифікація є найбільш вдалою, оскільки в її основу покладено юридичні наслідки закриття справи (кримінального переслідування). Вона дозволяє застосовувати відповідні кримінально-процесуальні норми, визначати наслідки, які наступають при прийнятті рішення про закриття кримінальної справи щодо зацікавлених у ній осіб, і реально гарантувати захист їх прав та законних інтересів. У той же час класифікація підстав для закриття кримінальних справ на матеріально-правові і процесуальні, юридичні і фактичні та ін., на погляд дисертанта, є механічним перерахунком підстав, наведених у КК та КПК України.

Розділ 2 “Процесуальні особливості прийняття слідчим рішення про закриття кримінальних справ або про направлення їх до суду для вирішення питання про закриття провадження за нереабілітуючими підставами” складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1. *“Процесуальний порядок прийняття слідчим рішення про закриття кримінальних справ або направлення їх до суду для вирішення питання про звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності за нереабілітуючими підставами, передбаченими ст. 6 КПК України”* дисертантом акцентується увага на необхідності удосконалення цієї процедури.

Розглядаючи дискусійне в науці питання щодо сутності таких підстав для закриття провадження у справі як амністія та помилування, здобувач вказує на їх відмінність за: а) суб'єктами ініціювання; б) процесуальним оформленням документів (матеріалів), на підставі яких приймається відповідне рішення; в) державними органами і посадовими особами, які приймають це рішення; г) назвою рішення (постанова (ухвала) суду, Указ Президента).

На думку автора, помилування не варто розглядати як нереабілітуючу підставу для закриття кримінальної справи, оскільки рішення про звільнення від кримінальної відповідальності приймається вже до засудженої особи у той час, коли провадження у справі вже завершено.

Вивчення та узагальнення судової практики вказує на те, що у 89,2 % закритих кримінальних справах внаслідок акта амністії заподіяний матеріальний збиток не відшкодовується, внаслідок чого залишаються незахищеними інтереси потерпілих від злочину. Саме тому автором підтримується точка зору В.Д. Бринцева, згідно з якою в актах про амністію законодавець повинен обумовлювати її поширення лише на тих осіб, які відшкодували заподіяну злочином шкоду.

У дослідженні пропонується виключити із ст. 6 КПК України пункт 4, який передбачає таку підставу для закриття кримінальної справи як акт амністії, тому, що за змістом ст. 44 КК України лише суд у встановленому законом порядку може за даною підставою звільнити особу від кримінальної відповідальності.

На думку дисертанта, детальної регламентації потребує процесуальний порядок закриття провадження у справі за підставою, передбаченою п. 5 ч. 1 ст. 6 КПК України (недосягнення особою на момент скоєння суспільно-небезпечного діяння одинадцятирічного віку).

Здобувач вважає, що лише свідоцтво про смерть, видане органами реєстрації актів цивільного стану, є належною юридичною підставою для прийняття слідчим рішення в порядку, передбаченому п. 8 ч. 1 ст. 6 КПК України. Узагальнення слідчої практики свідчить про те, що найчастіше таким підтвердженням є: а) акт судово-медичного дослідження померлого; б) довідка про смерть та поховання. Автор погоджується з Є.Г. Коваленком, Н.П. Кириловою, О.В. Мічуріною, Г.П. Хімічевою та іншими науковцями, які зазначають, що закриття кримінальної справи за даною підставою не повинно бути пов'язано із обов'язковим винесенням постанови про притягнення особи як обвинуваченого.

У підрозділі 2.2. *“Процесуальний порядок прийняття слідчим рішення про направлення кримінальних справ до суду для вирішення питання щодо їх закриття за підставами, передбаченими ст. ст. 7-11-1 КПК України”* дисертантом розглядається низка проблемних питань щодо оформлення відповідних процесуальних дій і рішень. Слід відзначити, що законодавець чітко не визначив вказану процедуру, що не може негативно не позначатися на правозастосовчій практиці. Так, на думку автора, у ст. ст. 7, 7-1 КПК України мова повинна йти про конкретну особу – обвинуваченого, тоді як законодавець використовує у вказаних статтях термін “особа”.

Здобувач пропонує факт отримання згоди обвинуваченого з направленням справи до суду для вирішення питання про звільнення від кримінальної відповідальності відображати в окремому протоколі.

У процесі анкетування слідчих 51,5% із них відзначили, що факт отримання згоди обвинуваченого з направленням справи до суду для вирішення питання про звільнення від кримінальної відповідальності відображають у протоколі допиту обвинуваченого, 24,3% – у зазначеній постанові, 15,2% – в усній формі, 9% – в окремому протоколі.

Законодавець зобов'язує слідчого ознайомити обвинуваченого із постановою про направлення справи до суду для вирішення питання про звільнення його від кримінальної відповідальності та з усіма матеріалами справи лише після винесення вказаної постанови (ч. 4 ст. 7–1 КПК України). Дисертант вважає, що це суттєво порушує право обвинуваченого на захист своїх інтересів. Враховуючи це, пропонується пред'являти матеріали кримінальної справи для ознайомлення після з'ясування у обвинуваченого згоди на закриття провадження. У залежності від волевиявлення

обвинуваченого, зафіксованого в окремому протоколі, слідчий повинен приймати відповідне рішення щодо складання обвинувального висновку або постанови про направлення справи до суду для вирішення питання про звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності.

Автор звертає увагу на випадки, коли слідчий визнає відсутніми підстави для задоволення клопотання про передачу обвинуваченого на поруки відповідній організації чи трудовому колективу. Разом з цим закон не передбачає процесуального акту, яким оформлювалася б така відмова (ч. 1 ст. 11 КПК України). У даному випадку з вказівкою мотивів, на підставі яких клопотання було відхилено, слідчому доцільно виносити відповідну постанову.

У підрозділі 2.3. *“Процесуальний порядок оскарження постанови слідчого про направлення кримінальної справи до суду для вирішення питання про звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності”* автором досліджується процедура оскарження дій та рішень слідчого, яка може складатися з двох частин: а) спочатку скарга подається прокуророві, а потім, у разі її незадоволення ним, – до суду; б) скарги можуть подаватися безпосередньо до суду без їх оскарження прокуророві.

Аналізуючи наведені в літературі точки зору стосовно сутності кримінально-процесуального інституту оскарження, дисертант вважає, що головною його метою на досудових стадіях є захист приватних інтересів учасників процесу. Прояви ж законності та істини у справі, на які вказують Т.Д. Пан, Ю.К. Якимович та інші вчені, є похідним чинником оскарження.

Здобувач звертає увагу на протиріччя, які існують у ч. 3 ст. 214 та ч. 1 ст. 215 КПК України стосовно назви документу, яким відповідні особи повідомляються про прийняте слідчим рішення щодо закриття провадження у справі. Дисертант погоджується з позицією О.Г. Гриненка, Г.К. Кожевнікова та С.Ф. Шуміліна, згідно з якою найбільш повне знання матеріалів справи та усвідомлення підстави для її закриття забезпечує порядок, відповідно до якого особі буде надсилатися саме копія постанови, а не письмове повідомлення про це.

Автор пропонує доповнити ст. 234 КПК України положеннями, у яких слід регламентувати зміст скарги на дії слідчого за аналогією із змістом апеляційної (ст. 350 КПК України) та касаційної (ст. 387 КПК України) скарги, зокрема щодо строків та порядку її подання, який повинен відповідати процедурі оскарження постанови слідчого про закриття кримінальної справи.

Розділ 3 “Підстави і процесуальний порядок закриття кримінальних справ за nereабілітуючими підставами судом першої інстанції”* складається з двох підрозділів.

У підрозділі *“3.1. Підстави і процесуальний порядок закриття кримінальних справ за nereабілітуючими підставами суддею у стадії попереднього розгляду справи”* дисертантом звертається увагу на те, що КПК України не визначає – яке рішення повинен прийняти суддя у випадку незгоди з постановою прокурора або слідчого про направлення справи до суду для

* Кримінальна справа може бути закрыта за nereабілітуючими підставами в суді апеляційної та касаційної інстанції (ст. ст. 376, 396 КПК України).

вирішення питання про звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності. На підставі узагальнення слідчої та судової практики обґрунтовується, що якщо суддя при розгляді справи доходить до висновку про необхідність її закриття за nereабілітуючою підставою, не вказаною у постанові прокурора чи слідчого, то він не має права прийняти рішення про закриття провадження. Це пов'язано з деякою відмінністю наслідків правового характеру, які настають при закритті кримінальної справи.

Розглядаючи дискусійне в науці питання щодо визначення етапу судового провадження, на якому слід вирішувати питання про звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності та закриття провадження за всіма nereабілітуючими підставами, та погоджуючись з точками зору Ю.М. Грошевого, С.А. Данілюка, В.Т. Маляренка, О.Р. Михайленка, О.А. Солдатенка, В.М. Трофименка та інших вчених, здобувач вважає, що це питання повинно вирішуватися лише у стадії судового розгляду справи. Дану позицію підтримують також 72,4 % проанкетованих суддів, оскільки саме під час судового слідства у порівнянні з іншими етапами судового розгляду вони виявляють порушення та помилки органів розслідування.

Автор підтримує точку зору вчених про те, що строк подачі апеляції на постанову про закриття кримінальної справи як у чинному кримінально-процесуальному законодавстві України (ч. ч. 2, 3 ст. 248), так і в його проекті (ч. 3 ст. 330) визначено не кращим чином. Обґрунтовано, що даний строк варто обчислювати з дня одержання сторонами копії постанови.

У підрозділі 3.2. *“Підстави і процесуальний порядок закриття кримінальних справ за nereабілітуючими підставами у стадії судового розгляду”* дисертант вважає винесення судом обвинувального вироку перед звільненням особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з актом амністії неприйнятною процесуальною формою прийняття такого рішення. Узагальнивши праці науковців з цього питання (М.А. Беляєва, Т.Г. Дубініна, Г.А. Крігера, Н.Ф. Кузнецова та ін.), чинне законодавство, правозастосовчу практику та виходячи з сутності обвинувального вироку, здобувач пропонує іншу форму судового встановлення винності особи. Таким процесуальним рішенням повинна бути судова ухвала (постанова), у якій, з одного боку, мають зазначатися мотиви звільнення від кримінальної відповідальності, а з іншого – фактичні обставини скоєного злочину, його кваліфікація, докази винності та ін. Обвинувальний вирок суду, як процесуальна форма звільнення особи від кримінальної відповідальності, є неприйнятною тому, що його юридичне значення виходить за межі акту, у якому констатуються лише дані про винність. При винесенні ухвали (постанови) суду про закриття кримінальної справи у зв'язку зі звільненням від кримінальної відповідальності підсудний не набуватиме процесуального статусу засудженого.

Закон України “Про судоустрій України” передбачає, що судові рішення, яким закінчується розгляд справи, ухвалюється іменем України. Ухвала (постанова) про закриття кримінальної справи

розглядається як процесуальне рішення, в якому суд від імені держави у передбаченій законом процесуальній формі вирішує завдання правосуддя. Саме у цьому процесуальному акті визначається ставлення держави до протизаконних дій та осіб, які їх вчинили; дається від імені держави правова і моральна оцінка суспільно-небезпечного діяння. Таким чином, автор підтримує точку зору С.М. Міщенко, Л.В. Гавриленкова, В.М. Ткаченко про те, що це стосується і ухвал (постанов) про закриття кримінальних справ з nereабілітуючих підстав.

Досліджуючи дискусійну в науці проблему щодо відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення та потерпілого від права вимагати продовження розгляду кримінальної справи, автор дотримується думки про те, що у такому випадку суд повинен не закривати її, а виносити виправдовувальний вирок за однією з реабілітуючих підстав, передбачених ч. 4 ст. 327 КПК України, – за недоведеності участі підсудного у скоєнні злочину.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведене теоретичне узагальнення та нове вирішення наукової задачі, яка полягає в удосконаленні процесуального порядку закриття кримінальних справ з nereабілітуючих підстав, і отримано наукові та практичні результати, основними з яких є наступні.

Автор стверджує, що процесуальні рішення, котрі приймаються під час закінчення провадження у кримінальній справі, слід називати видами або формами закінчення досудового слідства. Окрім передбачених в КПК України форм закінчення досудового слідства до них також слід віднести складання: а) постанови про направлення справи до суду для вирішення питання про звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності; б) постанови про направлення справи до суду для її закриття та застосування до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру; в) постанови про направлення справи до суду для вирішення питання про закриття справи, звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності та застосування до нього примусових заходів виховного характеру.

Проаналізувавши поняття та сутність процесуального рішення про направлення кримінальної справи до суду для вирішення питання щодо звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності, дисертант пропонує оформлювати вказане рішення не постановою, а поданням.

В роботі обґрунтована необхідність встановлення більш чіткої процедури заключного етапу досудового слідства коли вирішується питання щодо направлення кримінальної справи до суду для вирішення питання про звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності. По-перше, таке рішення повинно прийматися щодо обвинуваченого, по-друге, він повинен бути ознайомлений з матеріалами кримінальної справи до остаточного вирішення питання про її направлення до суду, щоб мати можливість сформулювати свою згоду або незгоду з таким рішенням.

Зроблено висновок про те, що суддя повинен розглядати постанову про направлення кримінальної справи до суду для вирішення питання про звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності і всі її матеріали в судовому засіданні, як і кримінальні справи котрі надходять з обвинувальним висновком.

З метою удосконалення процесуального порядку закриття кримінальних справ з nereабілітуючих підстав здобувачем сформульовано низку пропозицій щодо внесення ряду змін та доповнень до статей 6, 7-1, 11, 214, 215, 248, 282 чинного КПК України, відповідних статей проекту КПК України та доповнення КПК України новими статтями – 11-2, 11-3, 234-1.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ:

1. Глобенко Г.І. Закриття кримінальних справ з nereабілітуючих підстав // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – 2002. – Випуск 19. – С. 97-100.
2. Глобенко Г.І. Заходи забезпечення дотримання законності при закритті кримінальної справи за reабілітуючих підстав // Матеріали міжнародної інтернет-конференції: Досудове слідство: організаційні, кримінально-процесуальні та криміналістичні проблеми: – Сімферополь. – 2004. – С. 78-83.
3. Глобенко Г.І. Процесуальний порядок закриття кримінальної справи внаслідок акта амністії // Право і безпека. – Х., 2005. – Т. 4. – № 4. – С. 58-60.
4. Глобенко Г.І. Процесуальні особливості закриття кримінальних справ внаслідок зміни обстановки // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених: Збірка наукових праць. – Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ. – 2005. – С. 131-134.
5. Глобенко Г.І. Деякі особливості закінчення досудового провадження про суспільно-небезпечні діяння, вчинені неповнолітніми // Створення ювенальної юстиції в Україні: Матеріали міжнародної конференції. – Київ. – 2005. – С. 30-33.
6. Глобенко Г.І. Деякі процесуальні особливості закриття кримінальних справ з передачею особи на поруки // Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ: Збірник наукових праць. – 2005. – № 1(23). – С. 176-181.
7. Глобенко Г.І. Враховування девіантної поведінки неповнолітнього при закритті кримінальної справи із застосуванням примусових заходів виховного характеру // Девіантна поведінка неповнолітніх: проблеми, пошуки, рішення: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Харків. – 2006. – С. 215-218.
8. Глобенко Г.І. Проблемні питання закриття кримінальної справи суддею у стадії попереднього розгляду // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2006. – Випуск 33. – С. 201-205.

АНОТАЦІЇ

Глобенко Г.І. Закриття кримінальних справ з nereабілітуючих підстав. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза. – Харківський національний університет внутрішніх справ. – Харків, 2007.

Дисертація присвячена теоретичним та практичним проблемам процесуального порядку закриття кримінальних справ з nereабілітуючих підстав. У роботі досліджуються поняття та сутність форм закінчення досудового слідства, наведено їх систему, проаналізовано процесуальні підстави для закриття кримінальних справ, порядок їх направлення слідчим або прокурором до суду для вирішення питання про звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності та закриття у суді першої інстанції.

Сформульовано пропозиції щодо удосконалення чинного кримінально-процесуального законодавства України (проекту КПК України), які спрямовані на удосконалення процесуального порядку закриття кримінальних справ з nereабілітуючих підстав.

Ключові слова: процесуальне рішення, закриття кримінальної справи, nereабілітуючі підстави, кримінальне переслідування, звільнення від кримінальної відповідальності.

Глобенко Г.И. Прекращение уголовных дел по nereабилитирующим основаниям. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09. – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза – Харьковский национальный университет внутренних дел – Харьков, Украина, 2007.

Диссертация посвящена теоретическим и практическим проблемам правового регулирования процессуального порядка прекращения уголовных дел по nereабилитирующим основаниям.

В работе детально рассмотрен вопрос, касающийся процессуальных решений, которые принимаются следователем или прокурором при окончании производства по уголовному делу. На основании рассмотрения существующих точек зрения ученых дано собственное толкование понятия “процессуальное решение”. Сформулировано, что окончание досудебного следствия не только решение, но и объемный по содержанию этап работы, который предшествует его принятию и состоит из совокупности следующих действий: 1) анализа и оценки, собранных по уголовному делу доказательств; 2) систематизации и надлежащего оформления материалов дела; 3) принятия решения о форме окончания производства по делу; 4) сообщения участникам процесса об окончании производства по делу и предъявления им его материалов для ознакомления; 5) разрешения ходатайств поступивших от участников процесса; 6) составления итогового

процессуального документа; 7) реализации всех процессуальных решений, связанных с формой окончания расследования.

Исследован процесс становления и развития форм окончания досудебного следствия. Обоснован вывод о том, что досудебное следствие в действующем уголовно-процессуальном законодательстве Украины заканчивается составлением: 1) обвинительного заключения; 2) постановления о прекращении уголовного дела; 3) постановления о направлении дела в суд для разрешения вопроса об освобождении обвиняемого от уголовной ответственности; 4) постановления о направлении дела в суд для его прекращения и применения к несовершеннолетнему принудительных мер воспитательного характера; 5) постановления о направлении дела в суд для решения вопроса об освобождении несовершеннолетнего от уголовной ответственности, прекращения дела и применения к нему принудительных мер воспитательного воздействия; 6) постановления о направлении дела в суд для разрешения вопроса о применении принудительных мер медицинского характера.

Рассматривая вопрос о направлении уголовного дела следователем в суд для принятия решения об освобождении обвиняемого от уголовной ответственности, автор не соглашается с существующей в уголовно-процессуальном законодательстве терминологией в отношении названия этого процессуального решения – постановление. В связи с этим предлагается назвать данное решение – представление.

Обобщены изложенные в литературе точки зрения относительно классификации оснований для прекращения уголовных дел. Определено, что деление оснований на реабилитирующие и нереабилитирующие наиболее полно раскрывает сущность института прекращения уголовного дела, понятие и содержание оснований для его применения, а также вытекающие из этого правовые последствия. В свою очередь классификация оснований для прекращения уголовных дел на материально-правовые и процессуальные, юридические и фактические, есть механическим пересчетом оснований перечисленных в УК и УПК.

Исследованы особенности принятия следователем решения о направлении дела в суд для его прекращения и освобождения обвиняемого от уголовной ответственности по всем нереабилитирующим основаниям. Проанализированы условия для освобождения лица от уголовной ответственности. Обоснован вывод о том, что обжалование постановления следователя о направлении уголовного дела в суд для решения вопроса об освобождении от уголовной ответственности должно соответствовать порядку обжалования решения следователя о прекращении уголовного дела.

Рассмотрен процессуальный порядок прекращения уголовных дел по нереабилитирующим основаниям на стадиях предварительного рассмотрения дела судьей и судебного разбирательства. Акцентируется внимание на том, что уголовное дело должно прекращаться только во время

судебного разбирательства. Проанализировав дискуссионный в науке вопрос в отношении отказа прокурора от поддержания государственного обвинения и потерпевшего от права требовать продолжения рассмотрения уголовного дела, сформулировано, что в таком случае суд должен не прекращать его, а выносить оправдательный приговор (ч. 4 ст. 327 УПК Украины).

Концептуальное изложение основных положений диссертации, предложения соискателя, которые направлены на усовершенствование уголовно-процессуального законодательства, а также практики правоохранительных органов и судов при решении вопроса о прекращении уголовных по нереабилитирующим основаниям, изложены в заключении.

Ключевые слова: процессуальное решение, прекращение уголовного дела, нереабилитирующие основания, уголовное преследование, освобождение от уголовной ответственности.

Globenko G.I. Stopping the criminal cases on unvindictory grounds. – *Manuscript.*

Annotation to thesis for seeking the candidate of law, speciality 12.00.09. – criminal law and criminalistics; forensic examination – Kharkov National University of Internal Affairs – Kharkov, 2007.

The work researches the concept and essence of the pre-judicial investigation with a set of examples, analyzes the legal grounds of stopping the criminal cases. Besides the thesis deals with the vales of bringing them by the prosecutor or the investigator for the trial and stopping them in the court often the first hearing. There are many points of view concerning the classification of reasons leading to the stopping of criminal cases which have been studied and their experience has been generalized.

Author tried to produce a few proposals concerning the improvement of the criminal low legislation in Ukraine (the project of the Criminal Code of Ukraine). They are directed for the judicial order of stopping the criminal cases on unvindictory grounds to be more perfect.

Key words: judicial determination, stopping of a criminal case, unvindictory grounds, criminal proceeding, release from criminal prosecution.